

Ålen och lejonen i Stockholms Storkyrka

af

Otto Rydbeck.

På en pelare nära altarpplatsen i Stockholms Storkyrka finnes å den skråkantiga stensockeln en ganska märkelig skulptur. Det är bilden af en ål, som söker slingra sig undan ett lejons och en lejoninnas klor, fig. 1 och 2. Omedelbart ofvanför denna framställning är en svart marmorplatta infälld i pelarens ena sida med följande inskrift på plattyska:

der : ael : is : fet : ok | en : stark : fisk : mit : | ledegen : henden : | is : he
: nicht : gut : | to : fangen : dat : is wis : 1521 | weir : en : wil : vor | waren
: de : mot : | nene : seke : edder : | kisten : an : em : | nicht : sparen :

I öfversättning skulle detta lyda ungefär på följande sätt: ålen är fet och en stark fisk, han är icke lätt att fånga med blotta händerna, det är säkert, 1521. Den, som vill hålla honom i förvar, han får hvarken spara på säckar eller kistor.

Det är en ganska egendomlig inskrift, som visserligen angifver tiden för bildernas tillkomst, men ej på något sätt förklarar deras innebörd. Det finnes emellertid på ett annat ställe i vårt land analog, signerade skulpturer, som måste vara utförda af samme konstnär. Dennes namn är Adam van Düren (Duren, Duyren), en arkitekt och bildhuggare af utländsk härkomst, som verkade i Skåne under 1500-talets tre första decennier och varit af stor betydelse för konstverksamheten i denna vår sydligaste provins. I sin »Berättelse om Lunds Domkyrka» har Corylander kallat honom plattysk, men af senare svenska forskare har han ansetts vara bördig från

Holland. Språket i de inskrifter, han efterlämnat, vittnar emellertid om, att Corylander haft rätt. Hans hemland var Tyskland, antag-

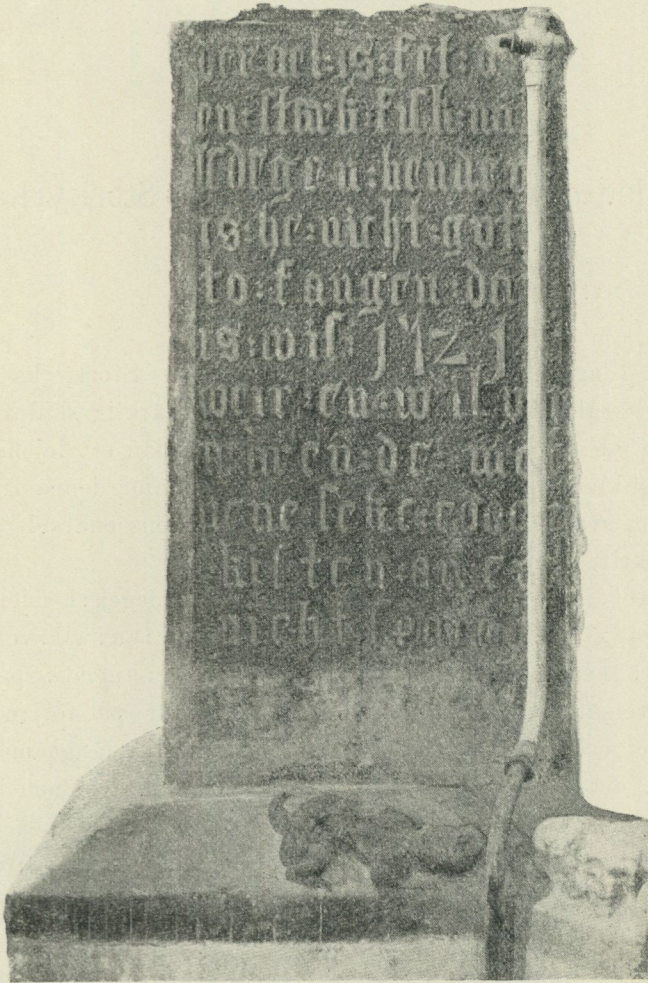

Fig. 1. Skulptur i Stockholms Storkyrka.

ligen Westfalen.¹ I denna provins finnas två orter med namnet Düren, och från en af dessa har han troligtvis kommit.

¹ Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung, 1883, p. 125.

Vid de efterforskningar, som jag verkställt för utarbetandet af en monografi öfver denne konstnär, har det visat sig, att han redan 1499 börjat bygga Glimmingehus i Skåne. Dessutom har han arbetat på Köpenhamns slott och sedermera till stor del ombyggt Lunds domkyrka, ett arbete, som tog hans mesta tid i anspråk, samt uppfört äldre delen af Borgeby gård. Det finnes slutligen förhållanden, som göra troligt, att van Düren, innan han år 1532 lämnade landet för att återvända till Tyskland, äfven arbetat på återuppförandet af Malmöhus slott. Denne utlänning har således spelat en viktig roll inom särskildt Skånes konsthistoria under denna på konstnärernas namn fattiga tid. Hans verksamhet sträckte sig öfver en lång tidrymd och omfattade ej blott arkitektur utan äfven skulptur.

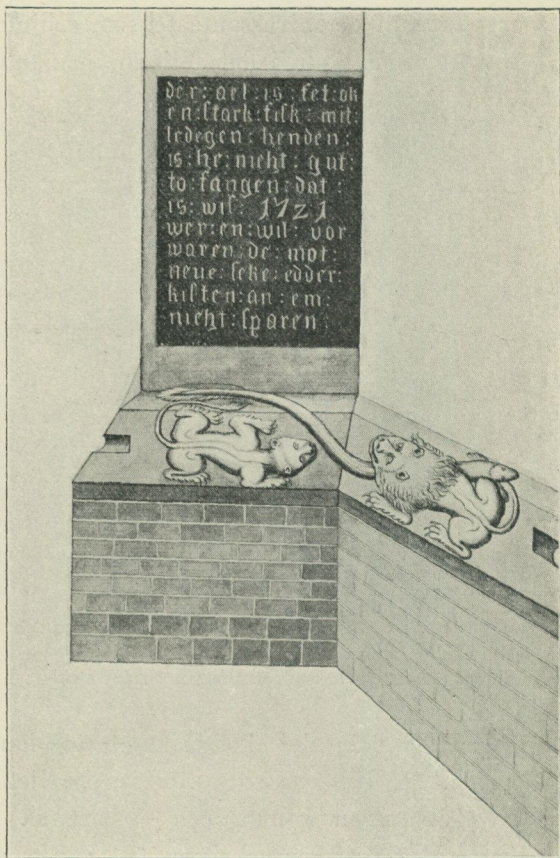

Fig. 2. Skulptur i Stockholms Storkyrka.
 Bilden efter Abildgaards teckning af år 1754.

Det kan synas egendomligt, att van Düren, danske konungars och herrars tjänare, kommit till Stockholm och där uthuggit de märkliga bilderna i Storkyrkan. Om man jämför dem med arbeten, som bevisligen äro af hans hand, så kan man emellertid icke tvifla på, att de

utförts af honom. Särskildt skulpturerna i Lunds domkyrka bära vittnesbörd om den egendomliga fantasi, som utmärkte denne man. Att i alla detaljer beskrifva dessa måste af utrymmesskäl undvikas, men några af de intressantaste, som erbjuda mest likheter med Storkyrkobilderna, skola i det följande omnämnas.

Fig. 3. Västra gafvelfältet å brunnskarer i Lunds domkyrkas krypta.

Främst står det konstrika brunnskar, som han uppbyggt i kryptan. Å dess ena sida afbildas i relief en munk och en kvinna, å dess andra en konung och en borgare. Båda relieferna äro försedda med mystiska inskrifter, till hvilka förklaringen äfven här — åtminstone delvis — torde vara att söka i den tidens politiska och kyrkliga förhållanden. En tredje sida fylles fullständigt af en lång inskription, medan den fjärde upptages af en jättelik lus, som biter ett får i strupen, fig. 3. Öfver denna egendomliga bild står inhugget: *de · hungerde · lus · de · bit · dat · schap · dat · is · wys · | got · betther · dat · schap · dar · scoruit · is · dat · dar · | scoruit · is · und · sic · niet · kan · klowen · des · | moghen · sich · de · hungerdge · lus · 1514 | vol · wrowen · ADAM*. Öfversatt: Den hungriga lusen biter fåret, det är visst, Gud hjälpe fåret, som är skorfvig; att det är skorfvig

och icke kan klia sig, det måtte väl den hungriga lusen 1514 tycka om . ADAM.

Att här närmare förklara meningen med dessa hänsyftningar torde ej vara nödvändigt. Att det finnes åtskillig analogi med Storkyrkobilderna står alldeles klart. Äfven språket företer likheter, såsom t. ex. upprepningen af »dat is wys», anbringandet af årtalet midt i texten, o. s. v.

På den grafvård, som han uppfört öfver ärkebiskop Birger, fig. 4, hvarest denne afbildas liggande i naturlig storlek ofvanpå monumnet, utgöres upphöjningen bakom hufvudkudden af ett halster, vid hvars ena sida en mansperson, liggande på alla fyra, blåser under elden, medan en liknande figur midt emot använder en blåsbälg i samma syfte. Hållningen å den förstnämnda figuren jämte det vid biskopens fötter hvilande lejonet påminna osökt om bilderna i Storkyrkan.

Fig. 4. Från ärkebiskop Birgers grafmonument i Lunds domkyrkas krypta.

Större likhet med dessa erbjuder emellertid en relief, uthuggen å basen till midtskeppets nordvästligaste halfkolonn i domkyrkan, fig. 5. Å denna framställes på ena sidan en med säckar lastad åsna, som störtat, på den andra en mansfigur, som med en skrapa bereder åsnans afflådda hud. Åsnan döljes till större delen af ett täcke, å hvilket står inristadt:

the : maa : vell . en . | asen . väre . som tager | mer paa . änd . han |
kand . bäre 1527.

På åsnehuden har mästaren med runor inristat: Got help, och på plinten inunder står: O herre . gud . hvad . ende . skal . the . faa . the . vy . ey . vele . vor . skrobelighed . forstaa. Beträffande denna inskrift är att märka, att van Düren nu så länge vistats i Skåne, att han någorlunda hunnit tillägna sig språket.

Äfven andra originella inskriptioner af van Dürens hand finna vi i kyrkan, men de anförda må vara nog för att visa likheten med inskriften å skulpturen i Storkyrkan.

Å Glimmingehus, som uppförts af samme mästare Adam, finnes äfven ett bildverk, som påminner om Storkyrkobilden. På sockeln å en spisel i tredje våningen är nämligen en sill uthuggen, som mötes af en ödla, fig. 6. Man frapperas af de analoga framställningarna!

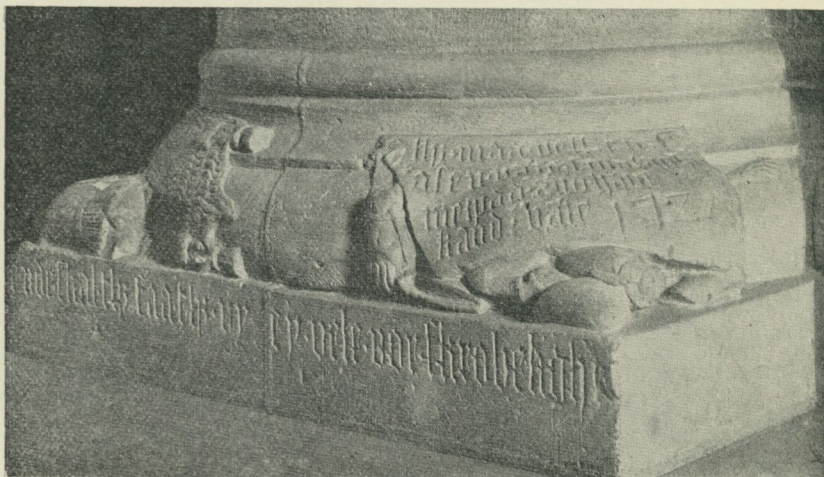

Fig. 5. Skulptur å kolonnbas i Lunds domkyrka.

Härtill kommer, att den breda skråkant, på hvilken bilderna i Storkyrkan äro uthuggna, ofta återfinnes hos van Düren, liksom den kraftiga hålkälen. Hvad djurfigurerna beträffar, så påminna lejonen i hög grad om andra af van Düren utförda, och språket å den ofvanför infällda inskriptionstaflan jäfvar ej antagandet, att den huggits af samme man, som till relieferna i Lunds domkyrka fogat de ofvan anförda märkliga sentenserna.¹

Men huru kunde Adam van Düren, som var i dansk tjänst, komma upp till Sveriges hufvudstad, och hvad kunde meningen vara med detta bildverks uppsättande? En ledtråd gifver oss Messenius i sin Sveopentaprotopolis p. 101—102. Han säger där, att Kristian

¹ Enligt uttalande af prof. E. Kock.

den andres ståthållare lät inmura stenen i en pelare, innan han år 1521 tvingas att fly från Stockholm.¹ Denna uppgift, som kom ut i tryck 1611, alltså 90 år efter själfva händelsen, gör, att det hela låter förklara sig på följande sätt.

Den Kristian Tyranns ståthållare, som 1521 flydde från Stockholm, var Didrik Slagheck, westfalare till börden liksom van Düren. Slagheck, som tidigt tillhört det påfliga kansliet, kom till Norge

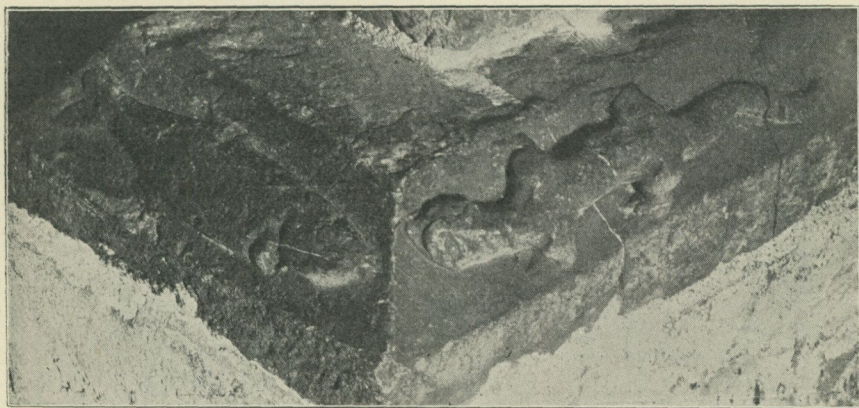

Fig. 6. Detalj från spisel å Glimmingehus, Skåne.

redan 1510, antagligen i sällskap med en aflatskrämare. Här gjorde han bekantskap med Kristian II och rönte mycken välvilja af denne. Efter denna första vistelse i Norden återkom han 1517, denna gång tillsammans med Arcimboldus, såsom dennes famulus. Arcimboldus vistades länge i Lund och predikade här aflat ute på kyrkogården (jfr Corylander och Sjöborg) från en särskild predikstol, som van Düren förfärdigat, och af hvilken fragment ännu finnes kvar i domkyrkans krypta. Här sammanträffade således de båda landsmännen Slagheck och van

¹ »Hujus e regione candelabri insertus lapis quidam columnæ, a Christierno secundi Castellano, antequam anno millesimo vingesimo primo Gostaviana fortitudine compulsus, ex castro Holmensi anfigeret, in quo Emblemata quoddam, figura anguillæ a leone & lecuæ unguis apprehensæ adumbratum, cum hac inscriptione, mentem erga Sueones Danicam evidenter denudante: Anguilla pinguis et robustus est piscis, vacuis manibus difficilis captu, qui illam probe voluerit conservare, nullis saccis vel cistis parsurus.»

Düren. Som bekant förrådde Slagheck sedermera Arcimbaldi svenskvänliga planer för Kristian och steg därför ytterligare i dennes ynnest.

Då konung Kristian år 1520 begaf sig till Stockholm för att kufva de motspänstiga svenskarna, medföljde Slagheck och säkerligen äfven van Düren. För att Kristian skulle kunna bibehålla sin ställning i Sverige, var det naturligtvis af största vikt, att det gamla slottet i Stockholm försattes i godt och stridbart skick, och det ligger nära till hands att antaga, att den skicklige byggmästaren Adam van Düren, förut väl pröfvad i slottsbyggnadskonst, fått i uppdrag att utföra detta värf. Då konung Kristian lämnade Stockholm, insattes Didrik Slagheck som en af Sveriges styresmän. Såsom en af upphofsmännen till Stockholms blodbad var denne emellertid grundligt hatad, och då marken började bränna under hans fötter, flydde han till Danmark, antagligen åtföljd af sin landsman. Före flykten lät han emellertid, för att gäcka sina förföljare, mästern Adam hugga stenreliefen i Storkyrkan med den i detta sammanhang lätt begripliga inskriptionen. Ålen var naturligtvis en bild af Slagheck, som undgick svenskarnes, här lejonparets, klor.

Huruvida van Düren utfört något annat arbete i Storkyrkan, har förf. ännu ej varit i tillfälle att närmare undersöka.

Den lika skicklige som originelle konstnären återvände från Stockholm till arbetet på Lunds domkyrka. Med detta byggnadsverks restaurering har han rest åt sig ett varaktigt monument, och jag håller för troligt, att de båda bärande hufvuden, som han där anbragt i den forna fönsteröppningen å tvärskeppets norra vägg, äro porträtt af honom själf och hans hustru.